

JORGOS SEFERISE ELUST JA LOOMINGUST

Jorgos Seféris oli kreeka luuletaja, proosakirjanik, esseist, tõlkija ja diplomaat, kelle kodanikunimi oli Georgios Seferiadis. Ta sündis Stelios ja Despo Seferiadise perekonnas 29. veebruaril (ukj. 13. märtsil) 1900. aastal Smürnas, mis tollal oli Ottomani impeeriumi suurlinn, kus elas märkimisväärne kreeka kogukond. Seferiadised lahkusid Väike-Aasiast Esimese maailmasõja hakul, kui Jorgos oli Smürnas lõpetanud esimese gümnaasiumiklassi, ning tulevane luuletaja jätkas keskhariduse omandamist Ateenas. Anatoolia läänerannikule jäid maha sugulased ja lapsepõlve paradiis, mida Jorgos kogu elu taga igatses. See paik ei olnud Smürna, vaid linnast umbes 30 kilomeetri kaugusele jääv kaluriküla Skala (Skala tu Vurla, türgi k. Urla İskelesi), kus perekond oli veetnud kõik oma suved. Edaspidi jäi see Jorgosele kättesaamatuks ideaalmaailmaks.

Jorgose isa Stelios Seferiadis (1873–1951) oli erialalt jurist ja rahvusvahelise õiguse ekspert. Stelios Seferiadis oli ligi 20 aastat Ateena ülikooli õppejõud ja valiti 1933. aastal Ateena Akadeemiasse. Ta kirjutas ka luuletusi ning oli tuline kreeka rahvakeele *dimotiki* poolehoidja, muu hulgas tõlkis Stelios Seferiadis sellesse keelepruuki Sophoklese „Kuningas Oidipuse” ja see šokeeris omal ajal Smürna elanikke. Seferiadiste peres kasvasid lisaks Jorgosele veel tütar Ioanna (1902–2000) ja poeg Angelos (1905–1950), kes samuti kirjandusega tegelema hakkasid.

Luulekogud „Pöördepunkt” ja „Tsistern”

1918. aastal kolis Seferiadiste perekond Pariisi, kus pereisa oli juba mõnda aega juristina tegutsenud. Jorgos Seferiadis alustas Sorbonne'i ülikoolis õigusteaduse õpinguid. Lisaks tegeles ta Pariisis aktiivselt kirjandusega ja avastas poeedikutsumuse, millest varem polnud mingit märki. Seega võib neid Prantsusmaal veedetud aastaid pidada tulevase luuletaja kujunemisaastateks, mil ta elas vahetus kokkupuutes uute kirjandusvooludega, mis pärast Esimest maailmasõda muutsid

kirjandusmaastikku. Eriti huvitas Jorgos Seferiadist tollal sürrealismi tekkega seotud Guillaume Apollinaire'i, André Bretoni ja Francis Picabia looming ning ka Sergei Djagilevi tegevus. 1921. aasta 18. märtsil pidas ta Pariisi kreeklastest üliõpilaste ühingus oma esimese avaliku loengu, teemaks Kreeka-Prantsuse luuletaja Jean Moréasi looming. Järgmise aasta jaanuaris avaldas ta Pariisi kreekakeelses ajakirjas *Vomos* (Altar) Jorgos Skaliotise pseudonüümi all luuletuse „Sonett” (*Σονέτο*).

Samal, 1922. aastal jõudis Jorgos Seferiadiseni teade Kreeka vägede lüüasaamisest Kreeka-Türgi sõjas ning Väike-Aasia ja Smürna katastroofist. Selle suurlinna kreeka ja armeenia kvartalid hävisid tulekahjus ning poolteist miljonit Väike-Aasia kreeklast paigutati ümber Kreekasse, kus nende osaks oli äärmine vaesus. Suuremad Kreeka linnad olid pagulastest üle ujutatud ning Väike-Aasia kaasmaalaste sobitamine Kreeka ühiskonda kujunes vägagi vaevaliseks. Hiljem nägi Jorgos Seferiadis oma pagendatud kaasmaalaste tragöödiat ka oma silmaga. See mälestus juurdus temasse ning tema luules võib läbivateks motiivideks pidada lapsepõlvkodust pagendamist ja võõrdumist.

Pärast paari kuu pikkust Londoni külastust naasis Jorgos Seferiadis 1925. aastal Ateenasse, järgmisel aastal asus ta tööle Kreeka välisministeeriumis. 1931. aastal ilmus tema esimene luulekogu „Pöördepunkt” (*Στροφή*) 200 eksemplaris Jorgos Seferise pseudonüümi all. See kogu paistab silma oma lihtsa ja rahvaliku keelekasutusega ja koosneb kahest osast. Esimene, „Merikarbid, pilved” sisaldab 13 napi keelega riimilist luuletust¹, teine osa „Armastuskõne”² on viiesosaline lüüriline poem viieteistsilbilises värsimõõdus, selle poemi inspiratsiooniallikaks oli Seferise esimene suur armastus, prantslannast pianist Jacqueline Pouillolon.

Seferise esimestes luulekogudes on tunda prantsuse kirjanduse, eriti Paul Valéry, Jules Laforgue'i, Stéphane Mallarmé mõju, kelle loominguga poet oli kokku puutunud Pariisis õppides. Seferise

---

1 Eesti keelde on tõlgitud luuletus „Lahtiütlemine” (Vikerkaar 2017, nr. 9, lk. 69, tlk. Indrek Hirv ja Kaarina Rein). Tänu Mikis Theodorakise viisistusele on see ilmselt tuntuim Seferise luuletus, mida on peetud kreeklaste mitteametlikuks hümniks.

2 Eesti keeles on Ivar Grünthali tõlkes ilmunud üks osa pealkirjaga „Armulaul” (Mana 1963, nr. 1, lk. 99).

luulekeel on nii selles kogumikus kui ka edaspidi pealtnäha lihtne, kuid samas sümbolite- ja kujunditerohke ning luuletaja eruditsiooni peegeldav. Luulekogu „Pöördepunkt” märkis modernismi jõudmist Kreekasse, see oli pöördepunkt Kreeka luules, üleminek traditsiooniliselt uuemale luulele. Kuni 1945. aastani ilmusid kõik Seferise luulekogud tema enda kulu ja kirjadega. Kriitika tema esimesele luulekogule oli vastuoluline.

Sama, 1931. aasta augustis läks poeet Pireuse sadamas laevale, et sõita uuele ametikohale Londonisse Kreeka saatkonda, kuhu ta jäi kuni 1934. aastani. 1932. aastal ilmus Seferise teine luulekogu „Tsistern” (*Η Στέρνα*) 50 eksemplaris ja ilma autori nimeta³. See on kirjutatud viirealistes stantsides ja poolriimides, värsimõõduks on seekord üksteistsilbik. „Tsistern” on kirjutatud poeedi armastatule muusikakriitik Lukia Fotopulule, kes kujundas oluliselt Seferise muusikamaitset. Nii kuulusid tema lemmikheliloojate hulka Debussy, Ravel ja Stravinski, vastumeelsust tundis ta Wagneri loomingus suhtes.

Luulekogud „Müütiline jutustus”, „Gymnopaidia” ja „Harjutuste vihik I”

Londonis puutus Jorgos Seferis esimest korda kokku T. S. Elioti loominguga. Sellesse süvenedes avastas ta sarnasusi Briti kirjaniku mõtete ja kirjutiste ning omaenda loomingu vahel. 1933. aastal alustas Seferis poeetilist kompositsiooni „Müütiline jutustus” (*Μυθιστόρημα*), mille ta lõpetas järgmisel aastal Ateenas. Selle 1935. aastal ilmunud luulekogu kreekakeelne pealkiri „Mythistorēma” sisaldab sõnu „müüt” (kr. k. *mythos*), „jutustus” (kr. k. *istorēma*) ning (aja)lugu (kr. k. *istoria*). Ühtlasi tähendab *mythistorēma* uuskreeka keeles romaani või fiktsiooni. See kogu märgib Seferise teise, küpse loomeperioodi algust.

„Müütiline jutustus” koosneb 24 luuletusest, õigemini on see 24-st osast koosnev luuletus, nii nagu eepostes „Ilias” ja „Odüsseia” on 24 laulu. Selles luulekogus on Seferis esimest korda kasutanud vabavärssi, mis jäigi tema poeesiale iseloomulikuks. Läbiv teema „Müütilises jutustuses” on Seferise enda sõnul „helleenluse valu”,

3 Katkendit sellest võib lugeda Ivar Ivaski artiklist „Vahemerest, Kreekast ja luulest” (Mana 1963, nr. 2, lk. 89–90).

meeleolu on seal kurb, sentimentaalne ja nostalgiline ning tekst kaunistusteta. Viited vanakreeka tekstidele osutavad paralleelidele antiikaja ning kaasaegse helleenluse vahel. Siin võib näha kreekluse diakroonilist rännakut, üksiku ja kollektiivse põimumist, igatsust muistse kuulsuse ja suurriigi järele. Kõige taustaks on ajalooline jätkuvus, mis vaatamata tagasilöökidele osutab helleenluse kestvusele ja tugevusele.

Lisaks vanakreeka autoritele on „Müütilist jutustust” inspireerinud T. S. Elioti ja Ezra Poundi looming, seda teost peetakse kreeka vasteks Elioti „Ahermaale”. „Müütiline jutustus” kajastab ka Väike-Aasia katastroofi mälestusi ja sellega seonduvat meeleheidet. Luuletustes võib näha rännakut ja kodu poole püüdlemist samuti kui „Odüsseias”, ent kangelaseks ei ole Odysseus, kes seiklustele vaatamata lõpuks õnnelikult koju jõudis, vaid hoopis Elpenor, noorim Odysseuse meestest, kes polnud ei vapper ega taibukas (vt. „Odüsseia”, X–XI laul). Elpenor jäi küll Trooja sõjas ellu, kuid Kirke saarel viibides kukkus ta lossi katuselt alla ja murdis kaela. Odysseusel ega tema meestel ei olnud aega tema kadumisele tähelepanu pöörata ning nad lahkusid saarelt ilma kaaslaseta. Näinud Elpenori surnuteriigi elanike hulgas, pöördus Odysseus Kirke juurde tagasi, et kaaslane väarikalt matta. Hauda jäi tähistama aer, nagu Elpenor oli palunud. „Müütilises jutustuses” on käsitletud teisigi tegelasi kreeka mütoloogiast, kelle saatus oli kurb või raske, teiste hulgas on seal Adonis, Astyanax, Orestes, Andromeda. Ka moodsad argonaudid ei jõua oma sihtkohta. Seferisele on iseloomulik erinevate müütide ühendamine ja segamine, nii on omavahel põimitud Odysseuse ja tema meeskonna ning argonautide seiklused ja veel ka Andromeda ning Prometheuse müüt.

Nagu viitab Arthur Rimbaud’lt pärit moto „Müütilise jutustuse” algul, on selles teoses oluline koht kividel ja antiiksetel skulptuuridel, mida võib leida maapõuest ja mis märgivad sidet esivanematega. Need võivad olla inspiratsiooniallikaks, aga ka koormaks. Katkiste kujude ja katkiste hingede motiiv kordub ühest luuletusest teise. Nendega haakub ka päikesest põlenud Egeuse mere äärse piirkonna mägine maastik, kus vett on vähe ja päike on halastamatu nagu erinüsed. Rännak „Müütilises jutustuses” ei lõpe ühegi eesmärgi saavutamisega, vaid stoilise leppimisega.

Veel ilmus 1935. aastal Seferise varasem luulekogu „Tsistern” uuesti ajakirja Ta Nea Grammata (Uus Kirjasõna) esimeses numbris, seekord autori nimega. 1936. aastal ilmus Seferise järgmine luulekogu „Gymnopaïdia” (*Γυμνοπαίδια*; kr. k. *gymnos* 'paljas', *païdia* 'mäng') ning sealgi on antiikmaailm ja lähiajalugu sümboolselt ja dramaatiliselt läbipõimunud. Kivide teema, mida kohtab „Müütilises jutustuses”, jätkub ka selles kogus, seostudes nüüd Santorini (Thera) pimsskivi ja Mückeene kükloopiliste müüridega. Vulkaaniline Santorini saar on tühja ja paljana läbi aegade filosoofe ja kirjanikke inspireerinud. Seferise luuletuse keskne kujund on merepõhjast kerkivad ja sinna tagasi vajuvad laiud, mis sümboliseerivad saatuse muutlikkust ja ebastabiilsust Kreeka ühiskonnas. Saatuse teemat selles kogus illustreerivad ka allusioonid Aischylose „Oresteiale”. Luuletuses „Mückeene” on viidatud monarhia taastamisele Kreekas 1935. aastal ja siit leiab süngeid elaimusi riigi tulevikust, mis osutusid tõeks, sest 1936. aastal kehtestas kindral Ioannis Metaxas (1871–1941) seal diktatuuri. Luulekogu „Gymnopaïdia” on nimetatud Vana-Sparta pidustuste *gymnopaïdia* järgi ja viitab ka Eric Satie (1866–1925) klaveriteosele „Kolm gümnopeediat” (*Trois Gymnopédies*, 1888).

Samal ajal Metaxasi riigipöördega Kreekas toimus pööre ka Jorgos Seferise isiklikus elus. Nimelt kohtas ta oma tulevast abikaasat Marika (Maro) Zannut (1898–2000), kes oli sel ajal abielus ja kahe alaealise tütre ema. Marika põlvnes isa poolt jõukast Konstantinoopoli perekonnast, tema ema oli prantslanna. 1936. aasta suve veetsid Jorgos ja Marika koos Aigina saarel, samal ajal viibis seal ka tollal suurim elav kreeka luuletaja Angelos Sikelianos (1884–1951), keda Jorgos ja Marika salamisi kutsusid „Jumalaks”. Ent sügisel Ateenasse tagasi pöördudes ootas Seferist välisministeeriumis ees korraldus suunduda tööle Kreeka konsulaati Albaania sisemaal Korçes. Ei ole teada, kes oli selle korralduse taga, kuid Jorgose ja Marika suhet ei kiitnud heaks kummagi perekond. Samal ajal ilmusid ajakirja Ta Nea Grammata numbrites Seferise kreekakeelses tõlkes T. S. Elioti „Ahermaa” koos tõlkija sissejuhatuse ja kommentaaridega ning Seferise enda essee kreeka romantilise poeedi Andreas Kalvose (1792–1869) loomingust.

Järgmise, 1937. aasta lõpus õnnestus Seferisel Albaaniast Kreekasse naasta. Selleks ajaks oli valmis saanud tema seni mahukaim luule-

kogu „Harjutuste vihik I” (*Τετράδιο γυμνασμάτων, Α΄*), mis trükiti 1940. aasta augustis. See sisaldab luuletusi aastatest 1928–1937 ja koosneb kolmest osast: „Need, mis on antud”, „Härä Stratis Thalassinos”⁴ ja „Ühe suve sketšid”. Esimeses osas on muu hulgas toodud 16 haikut⁵ ning irooniline luuletus „J. S-i laadis”⁶, kus kajastuvad veel kord Santorini, Mückeene ning teiste Kreeka paikade teemad. Lisaks tuleb sisse tegelane nimega Mathios Paskalis, kes on nime saanud Luigi Pirandello romaani „Kadunud Mattia Pascal” peategelase järgi. Kogu „Harjutuste vihik I” teise osa peategelane on Stratis Thalassinos (‘Võitleja Meremees’) ning nii Mathios Paskalis kui ka Stratis Thalassinos figureerivad Seferise loomingus edaspidigi. Viimases osas „Ühe suve sketšid” on luuletused Maroga veedetud suvest Aiginal, üksiti väljendab see ängistavaid Albaania mälestusi.

„Logiraamat I–II” ja „Rästas”

1939. aastal tutvus Seferis Lawrence Durrelli ja Henry Milleriga, nad jäid ka edaspidi suhtlema ning see kajastus kõigi kolme loomingus. 1940. aastal ilmus Seferisel luulekogu „Logiraamat I” (*Ημερολόγιο καταστώματος, Α΄*), sisaldades aastatel 1928–1940 kirja pandud loomingut. Henry Millerile on seal pühendatud luuletus „Inglid on valged” (*Les anges sont blancs*). Selle kogu viimane luuletus pealkirjaga „Asine kuningas” on Seferise tuntumaid ja populaarsemaid ning kuulub tema võtmetekstide hulka⁷. Asine oli muistne asula Argolise maakonna rannikul, mida mainitakse „Iliases” vaid põgusalt. Luuletuses „Asine kuningas” otsib autor mükeeneaegse akropoli varemetes nimategelast, „tühjust kuldse surimaski all”. Sellele luuletusele viitab poeet hiljem ka oma Nobeli kõnes ja ilmselt tuntuim lõik sealt on Seferise iseloomustus Kreeka kohta:

4 E. k. „Hr. Stratis Thalassinos kirjeldab inimest” (Akadeemia 1995, nr. 6, lk. 1263–1271, tõlge ja järelsõna Kerttu Veldi).

5 Valik Seferise haikusid on eesti keeles ilmunud Odisseas Elitise poeemi „Õige on” tõlke eessõnas (LR 1980, nr. 48–49, tlk. Kalle Kasemaa) ja ajalehes Edasi (02.03.1985, tlk. Maarja Kaplinski).

6 E. k. Vikerkaar 2012, nr. 10–11, lk. 47–48.

7 Sealsamas, lk. 49–51.

„...ning maa kui hiiglaslik plataanileht, mille viib endaga kaasa päikese kärestikujõgi, iidsete mälestusmärkide ja kaasaja nukrusega”.

Samal, 1940. aastal ilmus ka Seferise varasemate kogude taas-trükk „Luuletused 1” (*Ποιήματα, 1*), mis sisaldab luulekogusid „Pöördepunkt”, „Tsistern”, „Müütiline jutustus” ja „Gymnopaidia”.

1941. aastal algas Kreekas Saksa okupatsioon ning Seferis pidi koos Kreeka valitsusega riigist lahkuma. Ainus võimalus jääda Maroga kokku oli abielluda. Nad pandi paari 1941. aasta 10. aprillil ning Maro järgnes Seferisele Kreetale ja pärast Aleksandriasse. Samal aastal saadeti Seferis Kreeka saatkonda Pretorias Lõuna-Aafrikas, järgmisel aastal paigutati ta ümber Kairosse Lähis-Ida pressijuhi ametikohale, hiljem oli ta Kreeka ajakirjandus- ja infoministri abi. Seferis külastas ühtlasi Jeruusalemma, Jordaania erinevaid piirkondi, käis Surnumere ääres ning esines esmakordselt raadios. Egiptuses pidas ta ka loenguid uuskreeka kirjandusest. 1944. aastal trükiti Kairos tema „Esseed” 600 eksemplaris ning Aleksandrias „Logiraamat II” (*Ημερολόγιο καταστροφώματος, Β'*) 75 eksemplaris. Viimase, Marole pühendatud kogu aineseks on mälestused sakslaste invasioonist Kreekasse, järgnenud okupatsioonist, sõjakoledest, kreeklaste omavahelistest kokkupõrgetest ja ähvardava kodusõja eelaimus. Kajastamist leiavad ka Seferise reisirakendused Aasias ja Aafrikas ning jälle on autori *alter ego* Stratis Thalassinos. 1944. aasta septembris järgnes Seferis Kreeka valitsusele Itaaliasse, sealt pöördus ta oktoobrikuus tagasi Kreekasse. 1945. aastal määrati ta peapiiskopist regendi Damaskinose büroo direktoriks. „Logiraamat II” anti veel kord välja ning uue väljaandega algas luuletaja koostöö kirjastusega Ikaros, mis tänaseni tema teoseid kirjastab. Ühtlasi pidas Seferis Ateenas Briti Nõukogus loenguid kirjandusest – ta käsitles nii Konstantinos Kavafise kui ka T. S. Elioti loomingut. Sel ajal tutvus Seferis Kreekas Paul Éluard’iga.

1947. aastal omistati Seferisele tema loomingule esimene avalik tunnustus – Kostis Palamasi auhind, mis samal aastal rajati. Ühtlasi ilmus Seferisel luulekogu „Rästas” („*Κίχλη*”). Pealkiri osutab Saksa okupatsiooni ajal Porose saare lähedal hukkunud laevale ja selles luulekogus on nähtud tugevat Ezra Poundsi mõju. Luulekogu on peetud

hämäraks, mütoloogilistest tegelastest võib seal kohata Elpenori ja Kirket ning Oidipuse lapsi.

Luulekogud „Logiraamat III” ja „Kolm salajast luuletust”

1948. aastal määrati Seferis tööle Kreeka saatkonda Ankaras. Nüüd avanes tal võimalus võtta ette mitme tuhande kilomeetrine rännak Anatoolia rannikule ning külastada oma sünnilinna Smürnat ning ka perekonna suvekodu Skalas. Hiljem on ta seda 1950. aasta reisi kirjeldanud kui laskumist Hadesesse. Seferiadiste maja kohal Smürnas oli tühi plats ning vanaemalt päranduseks saadud maja Skalas oli varemetes. Smürnas käis Seferis elu jooksul veel paar korda, ent Skalas enam mitte kunagi.

1950. aastal ilmus Seferise seniavaldatud looming ühes köites pealkirjaga „Luuletused”. 1951. aastal asus Seferis tööle Kreeka saatkonda Londonisse. Nüüd oli ta juba tuntud poet, tema luuletused olid ilmunud 1948. aastal ingliskeelses tõlkes pealkirjaga „Asine kuningas ja teisi luuletusi”. Lõpuks sai ta tuttavaks ka oma suure eeskuju T. S. Eliotiga ja lisaks veel mitme teise Briti autoriga, nende hulgas W. H. Audeni, E. M. Forsteri, Louis MacNeice'i ja Dylan Thomasiga.

1952. aastal määrati Jorgos Seferis Kreeka suursaadikuks Liibanoni, Beirutisse, tema kohustuste hulka kuulus ka Kreeka riigi esindamine Süürias, Jordaania ja Iraagis. Ta reisis tihti selles piirkonnas ringi ja nägi kõikjal Kreeka-Rooma varemeid, mis tekitasid temas koduse tunde. 1953. aastal külastas luuletaja esimest korda Küprost. Saare atmosfäär võlus teda erakordselt, sealne eluolu sarnanes lapsepõlves Anatoolia rannikul kogetuga ning Küproselts leidis Seferis lõpuks taas oma kunagise ideaalmaailma.

1953. aastal ilmus Seferise reisikiri „Kolm päeva Kapadookia kloostrites” (*Τρεις μέρες στα μοναστήρια της Καππαδοκίας*), järgmisel aastal lõpetas ta romaani „Kuus ööd akropolil” (*Εξι νύχτες στην Ακρόπολη*), mida oli alustanud juba 1925. aastal. Ta asus kirjutama ka teist, Küprose-ainelist romaani pealkirjaga „Varnavas Kalostefanos”, kuid see jääb lõpetamata. Seevastu ilmus 1955. aastal luulekogu pealkirjaga „...Küpros, mille määras mulle...” (*...Κύπρον, οὗ μ' ἐθέσπισεν...*) tiraažiga 1030, mida trükiti võrreldes varasemate luulekogudega tunduvalt rohkem. Seferise „Luuletuste” (*Ποιήματα*)

kolmandas trükis, mis ilmus 1962. aastal, kannab see luulekogu juba pealkirja „Logiraamat III” (*Ημερολόγιο καταστώματος, Γ΄*). Kogu on tervenisti pühendatud ilu- ja armastusjumalanna Aphrodite saarele ning sisaldab Küprose antiikajast, keskajast ja lähiajaloost inspireeritud luuletusi, mis ühtlasi kätkevad endas üldinimlikke teemasid.

Müüdi järgi rajas Salamise saarelt pagendatud Teukros Küprose idarannikul linna, mille ta nimetas oma kodusaare järgi. Teel uuele kodumaale kohtas Teukros Egiptuse rannikul Sparta kuningannat Helenat, keda peeti Trooja sõja põhjuseks. Toetudes Euripidese näidendile „Helena” on Seferis kirjutanud samanimelise luuletuse, kus selgub, et Helena pole iial Troojas käinud, kogu sõda on olnud tarbetu ning kõigi osalenute kannatused mõttetud. Veelgi traagilisemalt võimendab sarnast meeolelu luuletus „Küprose Salamis”, mis loetleb sõja tegelikud põhjused, eelkõige armastuse puudumise.

Vanakreeka traagikutest oli Seferise lemmik Aischylos, kuid Küprose-teemalises luulekogus on olulisel kohal ka Euripidese looming ja biograafia. Toetutud on ka Piibli tekstidele, sealhulgas apokrüüfsele noorema Jaakobuse evangeeliumile. Araablase sissetungist Küprosele jutustab Larnaka soolajärve kaldal hukkunud prohvet Muhamedi tädi Um Haram. Küprose vallutamise ja mahamüümise teemal saab sõna sissemüüritud eremiit Neophytos (1134–1214) ja esitatakse värvikaid lugusid keskaegsest Machairase kroonikast, mis muu hulgas pajatab Küprost valitsenud prantsuse päritolu Lusignani dünastiast. Välja joonistuvad erinevate kultuuride ja ajalooliste kihistuste läbipõimimine, arheoloogilised väljakaevamised Küprosel, arhitektuur ja traditsioonid. Ei puudu ka iroonia Inglise koloniaalvõimu suhtes, selle väljendamisel on muuseas toetutud Shakespeare’i „Othellole”, mille tegevus toimub põhiliselt Küprosel. Kireva ajaloo seob luulekogus kokku ilu- ja armastusjumalanna Aphrodite, kes Seferise nägemuses sünnib kaasaegsesse maailma ümber neitsi Maarjana – luuletuses „Enkomi” kirjeldatud naisekuju on ühtaegu nii paganlik Aphrodite kui ka Bütsantsi ikoonidel kujutatud Jumalaema. Luulekogu „Logiraamat III” on Seferise loomingus nimetatud kõige vahetumaks ja siiramaks; vaatamata kohati tragikoomilistele teemadele läbib seda kogu helgus, mida luuletaja ise saarel koges. Paraku korduvad muistsed draamad ikka ja jälle ning just sel ajal pingestus olukord Küprosel ja puhkesid vägivaldained saare edasise saatuse küsimuses.

Seferis külastas Küprost ka 1954. ja 1955. aastal. 1957. aastal osales ta Kreeka delegatsiooni koosseisus Küprose saatuse arutamisel ÜRO-s ja 1959. aastal võttis osa Londoni kohtumisest Küprose küsimuses. See oli üks väheseid kordi tema elus, kui ta lubas isikliku elu ja poliitilise tegevuse põimumist.

1960. aastast pärineb Mikis Theodorakise teos „Epifaania” (*Επιφάνια*), mille muusika on kirjutatud neljale Jorgos Seferise luuletusele. Kuigi need viisistused Seferisele pigem ei meeldinud, muutusid nad Kreekas ääretult populaarseiks.

Aastatel 1957–1962 oli Seferis Kreeka suursaadik Inglismaal ja seda võib lugeda tema diplomaadikarjääri tipuks. 1960. aastal nimetati ta Cambridge’i ülikooli audoktoriks, 1961. aastal omistati talle Londonis Foyle’i auhind tema luuletuste väljaande eest Rex Warneri ingliskeelses tõlkes. See oli esimene kord, kui nimetatud kirjandusauhind läks võõramaisele autorile. 1963. aastal ilmus Seferise kreekakeelses tõlkes T. S. Elioti „Mõrv katedraalis” ning „Luuletuste” neljas trükk.

1963. aastal omistati Jorgos Seferisele ka suurim kirjanduspreemia, Nobeli auhind. Ta on esimene selle autasu pälvinud kreeka autor, tema iidolid Kostis Palamas ja Angelos Sikelianos olid preemiale küll kandideerinud, kuid edutult. Oma Nobeli kõnes rõhutab Seferis, et tema loomingu aluseks ja omapäraks on kreeka keel, mida on järjepidevalt räägitud mitu tuhat aastat, ning ta avaldab üksiti kahetsust, et peab oma tänu väljendama võõras keeles. Seferise sõnul iseloomustab kreeka keele kõnelemise traditsiooni inimlik mõõde, millest üleastumisel järgnes vanakreeka tragöödiates karistus erinüüstelt. Sfinks varitses Teeba lähedal teelisi ja sõi ära need, kes ei osanud lahendada mõistatust: „Kes käib algul neljal, siis kahel ja lõpuks kolmel jalal?” Oidipus leidis vastuse, see oli „inimene”, ja Sfinks viskus selle peale kuristikku. See lihtne sõna hävitas koletise. Jätkates uuskreeka kirjanduse teemadega, toonitab Seferis, et Kreeka taasärkamine algas rahvusluuletaja Dionisios Solomosi (1798–1857) loominguga, kelle jaoks kreeka keeles luuletamine oli teadlik valik. Olles sündinud Joonia saarestikus asuval Zakynthose saarel, valdas Solomos paremini itaalia keelt ning kreeka keelt pidi ta täiskasvanueas alles õppima. Teiste oluliste uuskreeka poetidena toob Seferis oma kõnes välja Solomosi kaasaegse Andreas Kalvose, Kostis Palamasi ja Konstantinos Kavafise. Traditsioon – kreeka keele kasutuses ja üldisemalt – kätkeb

Seferise sõnul endas ka muutusi ning seeläbi muutubki ta elujõuliseks.

Nobeli preemiale järgnesid muudki auavaldused – 1964. aastal omistati Seferisele audoktori tiitel Thessaloniki ja Oxfordi ülikoolis ning järgmisel aastal ka Princetoni ülikoolis. 1966 sai Seferis Ameerika Kunstide ja Teaduste Akadeemia välisauliikme staatuse.

Sellele ajale langes ka luuletaja erruminek diplomaatilisest teenistusest, 1964. aastal kolis ta Ateenasse. Järgmisel aastal ilmus Seferise „Kogutud luuletuste” kuues trükk, ühtlasi kohtus ta Ateenas Ezra Poundiga. 1966. aastal ilmus Seferise viimane ametlik luulekogu „Kolm salajast luuletust” (*Τρία κρυφά ποιήματα*), mis jätkab luulekogu „Rästas” esoteerilist joont. Selles kogus on kolm osa: „Talvepäikese kiirel”, „Laval” ja „Suvine pööripäev”. Sel ajal avaldati ka Seferise tõlked – või ümberkirjutused, nagu ta neid ise nimetas – Piibli tekstidest: Ülemlaul ja Johannese ilmutus.

1967. aasta 21. aprillil toimus Kreekas parempoolne riigipööre, võimu haaras sõjaväeline hunta ning algas kolonelide diktatuur, mis tähendas poliitiliste vastaste tagakiusamist ja ulatuslikku tsensuuri. Erinevalt paljudest teistest Kreeka intellektuaalidest jäi Seferis sel ajal kodumaale ja elas siseemigratsioonis. 1969. aasta 28. märtsil tegi Seferis BBC-le huntavastase avalduse ja nõudis anomaalia lõppemist, tema kõne teksti levitati kõigis Kreeka ajalehtedes. Sellel oli Kreekas tugev vastukaja, võimud süüdistasid teda ebapatriootlikus propagandas ja tema diplomaatilist passi keelduti uuendamast, ent kreeklaste silmis muutus Seferis vastupanu sümboliks.

1970. aastal avaldati Seferise luuletus „Agios Nikolaose kassid” diktatuurivastases kogumikus „Kaheksateist teksti”, hiljem lisati see luuletus kogusse „Logiraamat III”. See oli poeedi viimane eluajal ilmunud luuletus.

Jorgos Seferis suri 20. septembril 1971. aastal Ateenas, nägemata hunta kukutamist. Kaks päeva hiljem toimunud matustele olid pärjad saatnud eksiilis viibiv Kreeka kuningas, Küprose president peapiiskop Makarios, paguluses olevad Kreeka kultuuritegelased Mikis Theodorakis ja Melina Merkuri ning paljud teised avaliku elu tegelased. Ateena kesklinnast saatsid Jorgos Seferise sarka Ateena esimesele kalmistule tohutud rahvamassid, kelle hulgas oli rohkelt noori ja tudengeid. Korduvalt tuli ettekandele Mikis Theodorakise laul, mis oli loodud Seferise luuletuse „Lahtiütlemine” tekstile.

Postuumselt ilmunud looming

Seferise proosatööd ilmusid peamiselt pärast tema surma. 1974. aastal avaldati Seferise noorusea romaan „Kuus ööd akropolil”, mida on peetud poeetilise proosa meistriteoseks. Seferis hakkas pidama päevikut 1925. aastal ja järgis seda harjumust kõrge vanuseni. Aastatel 1975–1990 publitseeriti tema päevikud seitsmes köites üldpealkirjaga „Päevad” (*Μέρες*), mis katavad ajavahemiku 1925–1960. Seferise esseed (*Δοκίμης*), kus poet väljendab oma vaateid kreeka keelele ja kirjandusele, on välja antud kolmes köites. Samuti on välja antud tema kirjavahetus (*Αλληλογραφία*).

1976. aastal, seega viis aastat pärast poeedi surma, anti välja Seferise luulekogu „Harjutuste vihik II”. Väljaandja Jorgos Savvidis andis selle eessõnas teada, et Seferis kavatses avaldada sellise pealkirjaga luulekogu juba vähemalt kümme aastat enne oma surma, ent mitmete negatiivsete asjaolude kokkulangemisel jäigi see lõpuks ilmutamata. Kogus on 75 erinevatel aegadel kirjutatud luuletust ning selles köidavad iseäranis tähelepanu piltluuletused aastatest 1941–1942.

Seferise keelest ja selle edasiandmisest tõlkes

Võib arvata, et esimesi mõjutajaid Seferise keelekasutuse kujunemisel oli Jorgose isa, kes oli kreeka rahvakeele *dimotiki* toetaja. Ka Seferis ise kasutas kreeka kõnekeelt nii luules kui proosas, tema luulekeel on lihtne ja stiil minimalistlik – samad fraasid, motiivid ja sümbolid korduvad ikka ja jälle. Kirjavahemärke on Seferise luuletustes kasinalt. Ent samas kasutab luuletaja kohati haruldast ja spetsiifilist sõnavara kreeka keele eri kihistustest ja murretest, nii näiteks tähistab luulekogus „Logiraamat III” kuningat tavapärase kreeka sõna (vkr. k. *basileus*, uuskr. k. *vasilias*) asemel ladina keelest tuletatud sõna *rēgas*, mida kasutati keskaegses kreeka keeles. Lisaks on „Logiraamat III” osaliselt kirja pandud Küprose murdes ja vajab kommentaari ka algupärandis. Seferis oli kiindunud kreeka murretesse kui kreeka keele elujõu kandjatesse – üks tema lemmikteoseid oli XVII sajandi algul Kreetal murdes kirja pandud eepos „Erotokritos”, selle teose keelt oli tal võimalus elavas suhtluses kuulda Teise maailmasõja ajal Kreetal viibides, samuti nagu ta Aleksandrias olles kuulis sealsete kreeklaste keelt.

Peaaegu kõigi Seferise luulekogude pealkirjad on mitmeti mõistetavad ning ka tekstide tõlgendamisel on tihti variante rohkem kui üks. Kui Seferis toetub vanakreeka autoritele ja mütoloogiale, valib ta sealt oma loomingusse enamasti vähetuntud isikud ja paigad, keda või mida on antiiktekstides vaid põgusalt mainitud.

Seferise lihtsust ja minimalismi ei olnud alati kerge tõlkida, nii ei sobinud eestikeelsesse teksti alati originaalis kasutatud rohked lauselühendid. Komakasutus jäi tõlkes traditsiooniliseks, kuigi algupärandis komad sageli puuduvad. Arhailisuse edasiandmiseks on tõlketeksti aeg-ajalt võetud sõnavara August Annisti ja Karl Reitavi tõlgitud „Iliasest” ja „Odüsseiast”, nagu näiteks laeva iseloomustamiseks kasutatud omadussõna „sinisekäilane”. Mida kahjuks tihti ei saanud tõlkes edasi anda, on Seferise luulekeele mitmeti mõistetavus – näiteks võib kreekakeelne sõna *angelos* tähendada nii sõnumitoojat kui ka ingliti, kuid eesti keeles tuleb langetada valik neist ühe kasuks.

Seferise luuletuste algupärandid on tänapäeval kättesaadavad veebis, sealt on leitavad ka luuletaja enda esitused oma tuntumatest tekstidest. Tõlkes ei saa paraku edasi anda kreeka keele kõla. Mingil määral teevad seda pärisnimed, seetõttu on kogus „Logiraamat III” valitud Küprose kohanimedele kreekakeelsed vasted tavapärasemate Lääne-Euroopa variantide asemel – seega Lefkosía ja Ammóhostos, mitte Nikosia ja Famagusta. Viimaseid on kasutatud vaid siis, kui neid on eraldi rõhutatud. Samuti jäi nimedes tavaliselt alles kreekakeelne sõna „Agios” eestikeelse „Püha” asemel. Mõnevõrra on tõlkimisel arvestatud ka Seferise luuletuste viisistustega, eriti „Müütilise jutustuse” eelviimases osas, mida Kreekas teataksegi eelkõige Mikis Theodorakise komponeeritud viisi järgi.

Jorgos Seferist on enamasti mõistetud kui kreeka luuletajat, kes taaslustab kreeka traditsioone ja mütoloogiat ning mõtestab nende abil tänapäeva maailma ja inimest. Tema esimesse eestikeelsesse kogumikku on valitud luulekogud, mis puudutavad kreekakeelset areaali ja kus läbivalt tulevad esile helleenlusega seotud teemad ja probleemid. Kreeka teemasid on mõistagi kõigis Seferise luulekogudes, kuid siinses valikus on esindatud kontseptuaalsed luulekogud – „Müütiline jutustus” räägib lisaks Kreeka ajaloole ka kaotatud lapsepõlvemaast ja „Logiraamat III” selle taasleidmisest Küprosel. Mõistukõned Kreeka

ja Küprose ajaloost viivad aga üldinimlike teemade juurde, seostades Seferise iseloomulikult isikliku ja ühiskondliku.

Jorgos Seferist on nimetatud mõjukaimaks Kreeka autoriks pärast Teist maailmasõda. Loodetavasti aitavad tema luulekogude eestikeel-
sed tõlked kaasa ka tema loomingu suuremale tuntusele ja Seferise helleenluse mõistmisele Eestis.

Kaarina Rein

Kasutatud kirjandus

Roderick Beaton, *George Seferis. Waiting for the Angel. A Biography*. Yale University Press, 2003.

C. Capri-Karka, „Love and the Symbolic Journey in Seferis' Mythistorema”. *Journal of the Hellenic Diaspora* 1981, nr. 3, lk. 25–76.

Ivar Ivask, „Vahemerest, Kreekast ja luulest”. *Mana* 1963, nr. 2, lk. 83–94.

Raimond Kaugver, „Tänavune Nobeli kirjandusauhind Giorgos Seferisele”. *Sirp ja Vasar* 1963, 1. nov., lk. 3.

Astrid Kurismaa, „Seferise elutee”. *Looming* 1971, nr. 11, lk. 1753.

Kaarina Rein, „Jorgos Seferis Hellase saadikuna maailmas”. *Vikerkaar* 2012, nr. 11–12, lk. 55–57.

Georges Sféris, Christos Papazoglou, *Ημερολόγιο καταστώματος, Γ' = Journal de bord III. Édition commentée, introduction, traduction, commentaire par Christos Papazoglou*. Publications Langues'O – Néféli, 2002.

Kerttu Veldi, „Giorgos Seferisest ja tema luulest”. *Akadeemia* 1995, nr. 6, lk. 1269–1271.

Βασίλης Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Φωτάκης, *Λεξικό συγγραφέων. Βιογραφίες-εργογραφίες*. Εκδόσεις Πατάκη, 2000.

Ευριπίδης Γαραντούδης, Τάκης Καγιαλής, *Ο Σεφέρης για νέους αναγνώστες*. Ίκαρος, 2012.

Φώτης Δημητρακόπουλος, *Σεφέρης, Κύπρος, επιστολογραφικά και άλλα*. Εκδόσεις Καστανιώτη Α. Ε., 2000.

Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2001.